

Орјенски батаљон

БОРБА БОКЕЉА ПРОТИВ ИТАЛИЈАНСКИХ
ФАШИСТИЧКИХ ОКУПАТОРА У ПЕРИОДУ ОД 13 ЈУЛА
1941 ДО РАСФОРМИРАЊА ОРЈЕНСКОГ БАТАЉОНА
28 МАЈА 1942 ГОД.

Постанак и развитак Орјенског батаљона могао би се временски подијелити у три дјелатношћу различита али значајем скоро једнако важна и међусобно повезана раздобља:

1) Припремни период од капитулације Југославије до 22 јуна, заправо до 13 јула 1941 године, испуњен политичким дјеловањем и припремањем народа за претстојеће борбе на иницијативу КПЈ које се састојало: а) у прикупљању оружја и његову скривању на сигурно мјесто, б) у војним савјетовањима организатора устанка за формирање првих добровољачких припремних герилских одреда за борбу против окупатора и првих илегалних народних одбора за помоћ герилцима на територији бивше Приморске, Херцеговске и Рисанске општине.

2) Период диверзантских акција од 13 јула до 2 децембра 1941: прелаз у илегалство главних организатора устанка, формирање првих покретних борбених јединица и вршење диверзантских акција на непријатељеве комуникације, те избор првих руководећих кадрова борбе.

3) Устанак народа и раздобље борби од 2 децембра 1941, од првог окршаја у кланцу Лупоглаву у Кривошијама до повлачења према Босни и расформирања Орјенског батаљона 28 маја 1942 године, испуњено бројним борбама с окупаторима, те прерастањем малих герилских одреда кроз масовни оружани устанак народа западне Боке у уређену војну формацију и њену расподјелу на секторе и потсекторе.

ПРИПРЕМНИ ПЕРИОД

Од слома и срамотне капитулације Југославије у априлу 1941 па до пуцња 13-јулске пушке у Брајићима, у будван-

ској општини, небудном посматрачу изгледало је да издајом државних врхова разочарана Бока спава мртвим сном. Али то је било само на површини. Док се у приморју италијанска солдатеска, опијена неочекивано јефтином побједом, забављала, хватајући везе с њима склоним женскињем, док су се мијењали динари, натписи на радњама, имена, па и савјести појединца, док су се зидови кућа, ограде и телеграфски стубови грозничаво лијемили црним Мусолинијевим и Емануеловим главама и фашистичким »vinceremo« (уз које је ту и таме освањивало понеко домаће »вићећемо«), док су се уз пјезвање фашистичке »Ђовинеце« кројиле црне униформе и још црни планови за однорођавање нашег народа, првјенствено дјецe, борбени и непокорени народни синови већ су ковали планове и потајно припремали одреде за борбу с фашистима, каја је била на блиском видуку.

Иницијативом комуниста започело се тајним прикупљањем оружја бивше југославенске војске: пушака, бомби и понеког митраљеца, и њиховим скривањем на сигурно мјесто с истовременим политичким дјеловањем у народу, а затим се приступило формирању првих припремних герилских одреда за борбу против окупатора као и првих илегалних одбора за помоћ герилцима, што је све скупа било унапријед олакшано трима важним чињеницама:

1) Још од раније постојећим антифашистичким расположењем народа, које се за вријеме окупације борбено појачало (у Боки посљедњих година пред рат агилно иако тајно прикупљана је »народна помоћ« тј. добровољни прилози за помоћ прогањаним напредним борцима и њиховим породицама у Југославији — посебно у вријеме концентрационог логора у Смедеревској Паланци гдје је био затворен Никола Ђуроковић с друговима, као и прилози у натури за шпанске антифашистичке борце. Радништво је водило синдикалну борбу за рад и хљеб, народ је масовно иступио у акцијама против фашизма као на пр. поводом Минхена, комадања Чехословачке, Стојадиновићевих избора, 27 марта итд.).

2) Огромном љубављу и вјером у Совјетски Савез и Црвену армију.

3) Повјерењем народа у КПЈ кроз истакнуте и прокушане народне борце, на челу с вођом и учитељем Николом Ђурковићем, који су руководили припремама за устанак, а који су као комунисти били обиљежени у народу и пред властима.

ФОРМИРАЊЕ ПРВИХ ПРИПРЕМНИХ ГЕРИЛСКИХ ОДРЕДА

Први припремни герилски одреди на територији Боке формирани су у селима Крушевице и Сврчуге. Половином јуна 1941 године формирано је 5 припремних одреда у Крушевицама, гдје су већ раније — последице првих гласова о тамањењу српског живља у Требињу — били успостављени стражарски одреди за чување границе од могуће провале усташа из Херцеговине, те један припремни одред у Сврчугама. Истакнути организатори у Крушевцима били су: Обрад Милошевић, Видак Павловић, Јован и Мићо Вавићи, Никола и Благоје Ђировићи, Симо Томашевић, Саво Дабовић и Пеко Милановић, а у Сврчугама Данило Косић, Панто Гушуп и Љубо Косић.

Одмах након напада Хитлерове Њемачке на Совјетски Савез почиње одметање и прелаз у илегалство истакнутих организатора и народних бораца. У очекивању важних догађаја како у Европи тако и у нашој земљи истакнути организатори каснијег народног устанка у западној Боки на челу с народним прваком Николом Ђурковићем измичу из дохвата окупаторових канџа из приморског окупационог појаса и придружују се друговима у бокељском загорју, гдје је отсуство фашистичких војника омогућавало већу слободу кретања и рада међу народом. Између 22 јуна и 13 јула 1941 прелазе у илегалство поред Николе Ђурковића, Крсто Црногорчевић (каснији издајник), Илија Кишић, Дашо Павичић, Саво Бајковић, Слободан Накићеновић, Тонћи Лукатели, Шћепо Шаренац, Глиго Мандић, Мирко Матковић, Вељко Дробњаковић и Стојадин Солдатовић. Илегалци из источне Боке упућују се према Ловћену и учествују касније у борбеним редовима Ловћенског одреда.

Крајем јуна-почетком јула — формирају се три припремна герилска одреда у Горњим и Доњим Кривошијама у чијем организовању истичу се: Вукадин, Мирко, Јово, Митар, Јоза и Илија Самарџићи, Саво и Томо Илићи, Алекса и Драго Радуловићи, Блажо и Андрија Радојичићи, Петар Бојанић и Васо Лазовић. Скоро истовремено оформљен је први припремни герилски одред од 20 људи у Баошићу под руководством Тома Вујичића и Јова Дабовића који је у септембру исте године

прерастао у Девесиљску чету од око 40 бораца. Активни на терену су Видо и Стево Цвјетковићи, те Лука Камилић.

ОСНИВАЊЕ ИЛЕГАЛНИХ ОДБОРА Н. О. ФОНДА

Упоредо с формирањем припремних герилских одреда отпочео је рад на стварању илегалних одбора за помоћ герилцима и илегалцима т. зв. народноослободилачких фондова.

У Херцеговине први илегални одбор народноослободилачког фонда (а не фронта како су то фашисти касније криво схватили) формиран је почетком јула 1941. Активни у прикупљању хране, робе, оружја, муниције и санитарског материјала су: Лука Матковић, Мило Миљевић, Ђани Видаковић, Стипе Лончарић и други, у Подима Петрица Вуковић.

Скоро истовремено образован је у селу Сврчугама под руководством претсједника Васа Косића и секретара Панта Тушупа илегални теренски одбор, који се касније током акција О. б. претворио у Народноослободилачки одбор општине Приморске. У Крушевицама прву функцију теренског одбора вршили су организатори припремних одреда све до оформљена И. О. Одбора Крушевице у новембру 1941, под руководством претсједника Видака Павловића и секретара прво Јована а касније Мића Вавића.

У селу Мојдежу најактивнији је Неђељко Зорић, у Сушћепану Неђељко Грбић, у Суторини Јанко Беко, у Каменоме Миљенко Радовић и Јово Јововић, а у Мокринама Јаглука Лепетић.

У Кривошијама вршили су функцију илегалног одбора организатори герилских одреда од почетка јула до оформљења првог Н. О. Одбора 5 децембра 1941 у Брезов-долу под претсједништвом Новице Вучуровића и секретара Драга Радловића. У Рисну најактивнији је Вељко Ђатовић.

У Баошићу први илегални одбор Н. О. фонда образован је у септембру 1941, а дотле функцију одбора су вршили илегалци с овог подручја.

13 ЈУЛИ И ПЕРИОД ДИВЕРЗАНТСКИХ АКЦИЈА

Чим је глас о првим тринаестојулским пуцњима у Брајинима, Црмници и Чеву допро у Боку изазвао је велико узбуђење и код нашег народа и код окупатора — само што је то узбуђење било различите природе. Док су на глас првих

тринаестојулских пушака најхрабрији синови Боке смјеста похрлили у планине, дотле је изненађени и збуњени окупатор одмах показао своје несигурне, климаве ноге, али и разбјешњено лице. 13 јула, устаници у источној Боки врше брзе и успјешне нападе на окупаторове објекте и комуникације око Маина и Спича, Бечића, Милочера и Петровца.

Тог дана само се једна пушка огласила у западној Боки (пушка Јоша Лазовића из које је пред својом кућом у Леденицама убио једног фашистичког војника), док је Леденички устанички вод у жандармериској касарни у Леденицама разоружао и отјерао посаду бивших југославенских жандарма који су се налазили у служби италијанских окупатора.

Пламен устанка шири се великом брзином кроз Црну Гору и по источној периферији Боке. 18 јула, фашистички батаљон, који је кренуо из Будве за Цетиње, био је дочекан од 50 устаника у Брајићима и страховито разбијен. У паничном бијегу према Будви, непријатељ је оставио на попришту борбе 130 мртвих, 35 заробљених, 14 камиона, један тенк и неколико мотоцикла с великом количином оружја и муниције. Фашисти одговарају масовним хапшењем бокељских родољуба, стријељањима у будванској општини и Кривошијама, те својом у Абисинији и Албанији прокушаном цивилизаторском методом: паљевином кућа у Брајићима, Кривошијама и у Шкаљарима. Брод »Краљ Александар« под Котором пуни се таоцима који ускоро бивају депортирани у концлагоре у Албанију. Окупатор довлачи хитно појачања великим бродовима у Боку и, одашиљући нове дивизије према Црној Гори, истовремено појачава како своје гарнизоне у приморју тако и брдске постаје у Каменома и Гркакцу.

У вријеме кад фашисти новим снагама припремају и мало касније отпочињу велику јулску офанзиву против устаника у Црној Гори (која је продужена и у августу мјесецу), групе илгалаца у западно бокељским планинама, након савјетовања 15 јула у Брезов-долу у Кривошијама, коме је присуствовао као инструктор Војо Николић, формирају двије чете: Херцегновску и Кривошиску, и отпочињу диверзантске акције на пресјецању окупаторских копнених и телефонских веза. Херцегновска чета под руководством командира Виктора Перола и комесара Глига Мандића боравила је у Врбањским предјелима повише Вучјег Дола, гдје се налазио

са својом другарицом др. Олгом и бокељски првоборац проф. универзитета др. Симо Милошевић (касније члан Извршног одбора АВНОЈ-а у Бихаћу — убијен од четника у Босни у прољеће 1943 год.). Кривошишка чета била је под руководством командира Мирка Матковића и комесара Николе Ђурковића (с њом се налазио пок. генерал-лајтнант Фјодор Махин). Током јула извршено је дјелимично рушење моста у Котобиљу код села Каменог, затим је срушен мост у Убајској планини, те затрпана цеста Црквице—Мељине на неколико мјеста. У Кривошијама порушене су мјестимично цесте Драгаљ—Рисан и Црквице—Рисан. Исто тако порушене или оштећене су цесте Црквице—Врбањ, Врбањ—Граб и Граб—Мрцине—Груда.

Увидјевши да ни пријетње ни узимање талаца нијесу помогли да се илегалци врате назад, окупатор подузимље хајку на њих. Средином августа читава дивизија узима учешћа у претресању Бијеле Горе и Орјенских предјела тражећи око 40 илегалца. Они се успјешно скривају испред фашистичких потјера за читава два мјесеца, снабдијевани од родољуба са села и из приморја, радећи на терену и пратећи бурно развој устаничког покрета у Црној Гори и Србији, посебно операције на руском фронту.

ФОРМИРАЊЕ ОРГАНИЗАЦИЈА ОМЛАДИНЕ И ЖЕНА И ЊИХОВО УКЉУЧИВАЊЕ У ПОКРЕТ ОТПОРА

Да би се борба против окупатора правилно припремила, по директивама вишег руководства, уз формирање илегалних одбора, приступа се повезивању напредне омладине у организацију под именом »Бокељске народне омладине« (у Херцеговоме и Котору постојала је слична организација пред рат) као дијела Црногорске народне омладине. Омладина бира своје мјесне одборе, ови општинске и среске. Прва среска конференција Бокељске народне омладине одржана је у Репајама на којој су постављени задаци и изабрано руководство. За секретара Среског одбора омладине изабран је Мирко Матковић. На Конференцији у Вучјем Долу даље су разрађени задаци БНО.

Одмах по формирању сеоских и мјесних одбора БНО појачава се илегална активност омладине кроз разне облике дјелатности. Оснивају се спортска удружења (тако у Подима спортски клуб »Максим Горки«), приређују се излети, изводе

се културни програми, читањем подиже се теоретски и културни ниво омладинаца. У фашистичком сужањству, поучена и васпитавана ријечима и мислима таквих инструктора, као што су били Дашо Павичић и Шћепо Шаренац: — »Не покорити се! Ојачати тијело и дух за борбу и истјеривање окупатора из земље!« омладина се револуционише и нагло зрије. Дјечаци се претварају у младиће, младићи и дјевојке у зреле људе. Учествују у разним акцијама и службама: обавјештавању о кретању окупатора и шпијуна, прикупљању хране и прилога, сеоским стражама, курирској служби, умножавању и растурању радио вијести, прогласа, летака, напредне литературе, у хватању шпијуна итд. Доцније омладина масовно ступа у редове борбених јединица и радних чета на ослобођеној територији, а на окупираној у прикупљању и преносу хране, оружја и санитетског материјала, оправци спреме бораца. Нарочиту пожртвованост показала је омладина у страшној зими 1941/42 преносећи из Кривошија преко Врбања и Орјена на леђима храну за западни сектор Орјенског батаљона.

И жене Боке одмах у почетку организовања НОП-а узимљу видног учешћа у разним акцијама, показавши се достојне и дорасле својим синовима, мужевима и браћи. Жене су активне у скупљању помоћи за фонд, исхрани и скривању илегалца, курирској и обавјештајној служби, а доцније и као борци с пушком у руци, теренски политички радници, у санитету итд.

У септембру 1941, из виших форума упућена је делегаткиња која је на савјетовању у кући Глига Мандића у Подима (коме су присуствовале Јованка Косић, Сенка Матковић и Славка Ковачевић и друге) оформила до тада спонтани женски покрет и поставила му одређене задатке, што је имало за посљедицу још масовније, организованије и плодносније учешће жена у НОП-у. На окупираној а касније и на ослобођеној територији жене вриједно раде на изради и прикупљању одијела и рубља, хране и санитетског материјала. Учествују у радним четама, старају се о чистоћи бораца, болнице и рањеника које опскрбљују прилозима. Својом храброшћу, пожртвованошћу и пажњом према борцима оне знатно утичу на борбени дух партизана, а јуначко држање мајки талаца у италијанским тамницама и логорима, пуно поносног самоодрицања и високог родољубља, испуња све борце великим

одушевљењем и снагом да истрају на великом послу који су отпочели . . . Поред мајки-хероја израстају временом из НОБ ликови жена бораца-хероја (Орјенке: Даница Томашевић пала на Сутјесци, Даница Косић погинула у Херцеговини).

ПРЕПРЕКЕ, ПОТЕШКОЋЕ И РАД УНУТРАШЊЕГ НЕПРИЈАТЕЉА

Но рад на организовању герилских одреда, илегалних одбора, организација омладине и жена, није се одвијао без великих потешкоћа. Поред неколицине отворених издајника и сарадника непријатеља (Обрад Новаковић, Поруц, Сретен Васиљевић, Пешо Ђеловић и други), по селима и варошима реакционарне газде и поједини свештеници и сеоски кнежеви, који из својих имовинских или спекулантских интереса нијесу у окупатору гледали непријатеља већ савезника у борби против тако зване »црвене опасности«, свјесни да побједа народа с новим чврстим и јединственим демократским руководством на челу значи престанак њихових класно изабљивачких привилегија, утицали су и искоришћавали почекад застрашеност и колебљивост маса. То је током борби посебно било дошло до изражаја у Кривошијама, гдје је постојала јака братственичка повезаност. С паролама »још није вријеме« да се диже народ у Боки која је »на ждријелима цијеви« и пуна »као пљеве и мрави Талијана«, они су много отежавали рад на мобилисању маса. Стога су илегалци у припремама устанка морали да се боре за изолирање од народа опортунистичких и споразумашких елемената који су могли у пресудним часовима да претстављају опасни ослонац за фашистичког непријатеља (а од којих су неки у каснијој борби за живот и смрт, посебно у данима привремене побједе окупатора над снагама отпора у Боки, прешли у отворену издају домовине). Сузбијајући енергично све непријатељеве покушаје ометања припрема устанка, илегалци будно контролишу прилике на терену и прате развој ситуације у Црној Гори.

18 октобра извршена је у Црној Гори прва значајнија партизанска акција послје непријатељске љетње офанзиве: успјели напад на колону фашистичких камиона у Братоножићима на путу Подгорица—Лијева Ријека, што је с другим изведеним акцијама значило позив за мобилизацију црногор-

ТАБЛА I

слика 1

слика 2

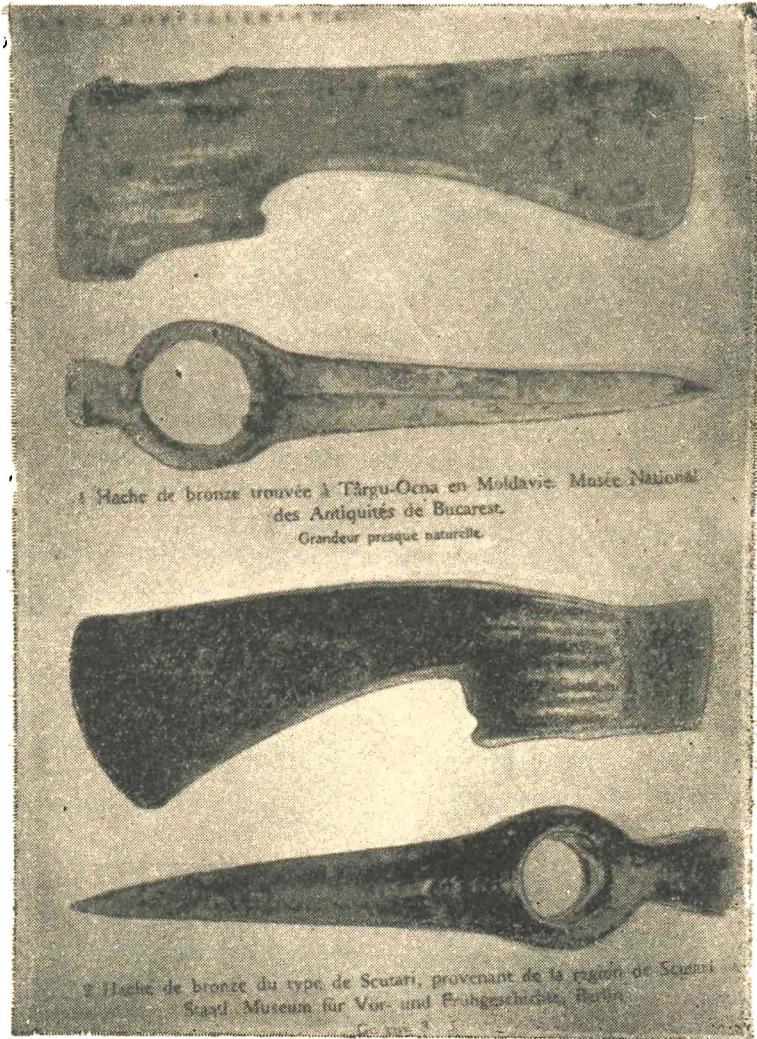

слика 3

Уз чланак Јована Ивовића
»Археолошки и нумизматички налази у Заврху«

ТАБЛА II

Уз чланак Јована Ивовића

»Археолошки и нумизматички издази у Заврху«

ског народа, која је ускоро успјешно остварена. Формирана су 4 партизанска одреда, прекинуте су све важније комуникације у Црној Гори и фашистички непријатељ је био збијен у градове.

У исто вријеме партизанске јединице у Србији успјеле су да очисте од њемачких фашиста скоро читаву западну Србију.

Почетком новембра у Мокром Долу у Врбању, у присуству Радоја Дакића, одржан је први састанак за формирање Орјенског батаљона на којем је узело учешћа око 25 илегалца. На овом састанку оформљен је званично штаб Орјенског батаљона и изабран је за команданта батаљона Мирко Матковић, за замјеника команданта Глиго Мандић, а за политичког комесара Никола Ђурковић. Тих дана Крушевички водови формирају Крушевичку чету.

Према одлуци Орјенског штаба, послије релативног дво-мјесечног затишја, у новембру отпочиње нови низ диверзантских акција на непријатељеве комуникације у западној Боки. Позадинци Девесиљске чете врше препилавање телефонских стубова у Каменарима, Костањици, те повише Рисна у заједници с Кривошиским одредом, као и ликвидирање пегоколонашких елемената на сектору Девесиљаца у Бијелој, Баошићу, Ђеновићу и Кумбору, а диверзанти на западном сектору препилавају телефонске стубове испод Каменог и у Суторини, и ликвидирају шпијуне.

ОКУПАТОР ВРШИ РЕПРЕСАЛИЈЕ

Након акције препилавања телефонских стубова испод Каменог 13 новембра, италијански окупатори почињу с новим репресалијама над народом. Прво одведоше у Которски затвор велик број Каменана, а затим стријељаше на Каменоме омладинце Бранка Брозића, Тодора Мандића и Данила Ајчевића, запаливши њихове куће, што изазва велико узбуђење међу народом. У Костањици исто тако запалише Италијани неколико кућа. Послије пар дана домамише на превару и стријељаше у Каменарима Мирка Лучића, претсједника бивше Приморске општине из Суторине.

Но ове невинне жртве окупаторовог бијеса (жртве у првом реду злогласног команданта карабинијера у Херцегновом

поручника Кандиде, званог »Црни витез«) умјесто да изазову страх, појачале су мржњу и револт против окупатора, а успјешна одбрана Москве ојачала је духове и поткријепила вјеровање да ће фашистички кривци бити сигурно и заслужно кажњени.

У том вјеровању и жељи за осветом крајем новембра почиње прво масовније одметање родољуба и прикључивање илегалцима у планинама, истовремено кад се Хитлерове армије под снажним ударцима бранитеља Москве под командом генерала Жукова спремаху на отступ од руске пријестонице.

(Наставиће се)

Шпиро ДОКЛЕСТИЋ